

POZNAŃ – WSPÓŁCZESNE PRZEKSZTAŁCENIA W HISTORYCZNEJ PRZESTRZENI MIASTA. DOKONANIA, STAN OBECNY I PERSPEKTYWY

MARCINIAK Piotr ¹ BIELAWSKA-PAŁCZYŃSKA Joanna ² RUMIEŹ Agnieszka ³

¹ prof. Piotr Marciniak, Zakład Historii, Teorii i Ochrony Dziedzictwa Wydziału Architektury Politechniki Poznańskiej

<https://orcid.org/0000-0002-4404-1184>

² Joanna Bielawska-Pałczyńska, Miejski Konserwator Zabytków w Poznaniu

³ dr inż. arch. Agnieszka Rumieź, Zakład Historii, Teorii i Ochrony Dziedzictwa Wydziału Architektury Politechniki Poznańskiej

<https://orcid.org/0000-0001-7367-8240>

ABSTRAKT: W artykule, na podstawie analizy sytuacji miasta Poznania wykazano, że status pomnika historii nie musi prowadzić do zahamowania rozwoju miasta w obszarze historycznym, ale pozwala także na jego wielokierunkowy i dynamiczny rozwój. Miasto w naturalny sposób podlega żywotnym przekształceniom i zabiegi ochronne nie stają w kontrze do tego zjawiska. Poznań, szczególnie w obszarze, które było areną wydarzeń historycznych od najdawniejszych jego dziejów, miał szansę wykształcenia specyficznego ducha miejsca, którego zachowanie stało się celem służb konserwatorskich już od lat 70-tych XX wieku. Rozwijane od tamtego momentu instrumenty planistyczne umożliwiają rzeczywistą ochronę dziedzictwa, jednak nie stają na drodze modernizacji przestrzeni publicznej. W artykule omówione zostały istniejące narzędzia konserwatorskie, ze szczególnym uwzględnieniem roli miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz podkreślona została rola zarządzania i finansowania na poziomie zarówno samorządowym jak i prywatnym.

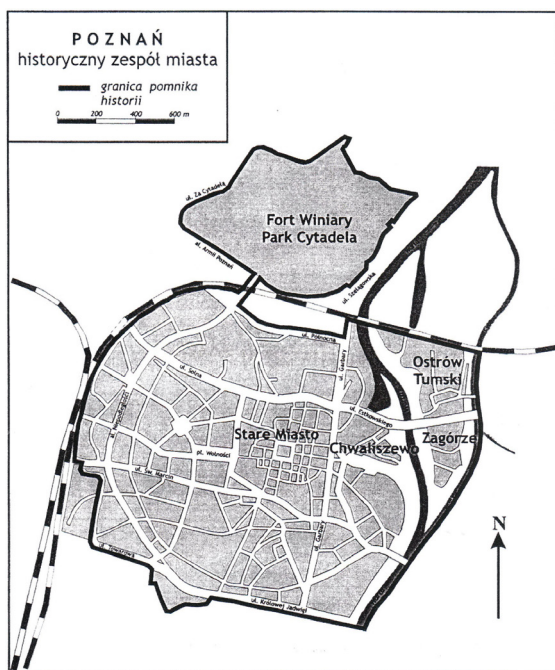
SŁOWA KLUCZE: Pomnik historii, ochrona dziedzictwa, modernizacja, instrumenty planistyczne

Poznań pomnikiem historii

Poznań, położony w połowie drogi pomiędzy Berlinem i Warszawą, od wieków jest ważnym polskim ośrodkiem miejskim i stolicą historycznej dzielnicy - Wielkopolski. To właśnie tutaj, jak w soczewce, ogniskują się kluczowe problemy typowe dla miasta o bogatej historii, ale jednocześnie przeżywającego okres dynamicznego rozwoju.

Wartość przestrzennego zespołu zabytkowego miasta została dostrzeżona i uhonorowana wpisaniem staromiejskiego zespołu Poznania na listę polskich pomników historii w 2008

roku¹. Stał się tym samym trzydziestym piątym obiektem na liście polskich pomników. Jego granice obejmują historyczny zespół miejski z Ostrowem Tumskim, Zagórzem, Chwaliszewem i lewobrzeżnym Starym Miastem lokacyjnym ze średniowiecznymi osadami podmiejskimi oraz założeniem urbanistyczno-architektonicznym projektu Josepha Stübbena z początku XX wieku, a także terenem Fortu Winiary (obecnie Parkiem Cytadela)². W Rozporządzeniu Prezydenta RP będącym formalnym wpisem na listę pomników historii uznano, że cztery historyczne obszary: Ostrów Tumski, Stare Miasto, Ring Stübbena i Cytadela są miejscami szczególnie godnymi wyróżnienia. W przypadku Poznania uznano, że: „Celem ochrony pomnika historii jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne, przestrzenne, architektoniczne oraz wartości niematerialne, historycznej części miasta, będącego w XV–XVII w. prężnym ośrodkiem kulturowym i handlowym, a w XIX w. ogniskiem ruchów niepodległościowych i miejscem powstania wybitnych w skali europejskiej założeń fortecznych”³.

Ryc. 1 Poznań – historyczny zespół miasta, źródło: Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 listopada 2008 r. w sprawie uznania za pomnik historii "Poznań - historyczny zespół miasta" (Dz.U. 2008 nr 219 poz. 1401)

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 listopada 2008 r. w sprawie uznania za pomnik historii "Poznań - historyczny zespół miasta" (Dz.U. 2008 nr 219 poz. 1401).

² Granica obszaru przebiega od mostu kolejowego nad rzeką Cybiną wzdłuż wschodniego brzegu rzeki, kanału Ulgi oraz rzeki Warty do mostu Królowej Jadwigi. Dalej po osi mostu, wzdłuż osi ulic: Królowej Jadwigi, Górnej Wildy, Niedziałkowskiego, Topolowej, Wierzbicice, Stanisława Matyi, Towarowej do ulicy Skośnej. Następnie osią ulic Skośnej i Święty Marcin do mostu Uniwersyteckiego, wzdłuż wschodniej strony linii kolejowej do wiaduktu nad aleją Niepodległości. Obejmuje cały obszar Parku Cytadela (Fort Winiary), a następnie przebiega osią ulic: gen. Tadeusza Kutrzeby, Północnej, Garbary do wiaduktu kolejowego i dalej wzdłuż linii kolejowej na jej południowej stronie do mostu kolejowego nad rzeką Cybiną.

³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 listopada 2008 r., *op.cit.*

Głównymi kryteriami ustalonymi przez Radę Ochrony Zabytków, które musi spełniać obiekt wyróżniony mianem pomnika historii, jest przede wszystkim zachowanie pierwotnej kompozycji przestrzennej, ewentualnie nieznaczne przekształcenie oraz jednorodność stylowa lub zharmonizowana i czytelna mieszanina różnych stylów. Ponadto istotne jest należyte wyeksponowanie pomnika w przestrzeni miejskiej lub krajobrazie i zachowanie jego pierwotnych relacji z otoczeniem. Lista zawiera obiekty i obszary reprezentujące najwybitniejszą grupę zabytków, odzwierciedlającą bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Do elitarnego grona pomników historii dołączać mogą pojedyncze obiekty architektoniczne, ale również całe zespoły staromiejskie. Na liście pomników historii oprócz Poznania znajdują się inne zespoły staromiejskie: Kraków, Warszawa, Toruń, Lublin, Zamość, Wrocław, Łódź, Gdańsk, Gdynia, Sandomierz, Kazimierz nad Wisłą, Chełmno.

Stan obecny - działania ochronne

Należy przyznać, że w obecnym stanie prawnym status pomnika historii ma znaczenie wyłącznie prestiżowe i nie wiąże się z żadnymi szczególnymi formami ochrony zespołów zabytkowych. Zapis ten, poza przywołanym znaczeniem honorowym, nie ustanawia dodatkowych narzędzi administracyjnych dla służb konserwatorskich, nie wiąże się także z dostępem do dodatkowych źródeł finansowania. Co więcej „...w wypadku pomników historii oraz parków kulturowych ustawa nie przyznaje administracji konserwatorskiej żadnych konkretnych zadań i kompetencji.”⁴

Sam wpis na listę pomników nie gwarantuje zatem prawnej ochrony cennego obszaru; musi być wsparty działaniami lokalnych władz, wyposażonych we właściwe narzędzia prawne i finansowe pozwalające na jego właściwą ochronę.

W obecnym stanie prawnym, w przypadku pomników historii szczególnego znaczenia nabierają takie działania jak polityka władz lokalnych oraz „tradycyjne” narzędzia ochrony kulturowego dziedzictwa: wpisy do rejestru zabytków oraz formy ochrony zapisane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego; niebagatelne znaczenie ma także finansowe wsparcie samorządów.

Jeszcze przed wpisaniem Poznania na listę pomników historii, lokalne służby konserwatorskie zdając sobie wagę ze znaczenia przestrzennego dziedzictwa miasta, zdecydowały o objęciu ochroną najbardziej wartościowych zespołów zabytkowych Poznania. Na przełomie lat 70. i 80. rozpoczęto ochronne wpisy do rejestru zabytków nie tylko poszczególnych obiektów, ale również najważniejszych i najbardziej wartościowych historycznie zespołów urbanistyczno-architektonicznych miasta. Wpisano wówczas osiem układów urbanistycznych, od „Starego

⁴ Kowalski W., Zalaśńska K., *Prawo ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce – próba oceny i wnioski*. [w:] B. Szmygin: *Systemy ochrony zabytków w Polsce – analiza, diagnoza, propozycje*, Lublin-Warszawa 2011, s. 20.

Miasta⁵, poprzez „Stary Rynek”⁶, „Centrum Miasta”⁷, „Ostrów Tumski ze Śródką”⁸, aż po „Aleje Niepodległości”⁹ i pozostałości pruskich fortyfikacji, z których „Cytadela” objęta została odrębnym wpisem¹⁰. Te prewencyjne działania dały w następnych latach podstawy pod konsekwentną politykę ochrony kulturowego dziedzictwa centralnego obszaru miasta i wzmocnienie roli Miejskiego Konserwatora Zabytków w polityce kształtowania i przeobrażania przestrzeni miejskiej.

Fot. 1 Widok na zrekonstruowany zespół Starego Miasta, 1963, fot. Janusz Korpala, archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu źródło: cyryl.poznan.pl

Szeroki zakres wpisów miał na celu przede wszystkim zachowanie istniejącej substancji materialnej i jej ochronę przed kolejnymi, niekontrolowanymi wyburzeniami dokonywanymi w imię „nowoczesności” i „modernizacji”. Opracowany w ostatnich latach „Raport o stanie zabytków miasta Poznania” pozwolił na opis stanu ich zachowania. Ich obecna kondycja

⁵ Nr A225 z 1979.06.04, Stare Miasto w obrębie ulic: Garbary, Podgórznej, Al. Marcinkowskiego, Solnej, Małe Garbary.

⁶ Nr A195 z 1972.11.10, Stary Rynek - Zespół urbanistyczno-architektoniczny Starego Rynku.

⁷ Nr A231 z 1980.03.14, Centrum Miasta w obrębie ulic: Królowej Jadwigi, Towarowej, Mostu Dworcowego, Roosevelta, Pułaskiego, Armii Poznań, koryta rzeki Warty.

⁸ Nr A239 z 1982.10.06, Ostrów Tumski, Śródka, Stare Miasto, Łazarz, Wilda, Jeżyce, Ostroróg, Sołacz objęte ulicami: Hetmańską (od pld.), Grochowską, Marcelińską, Przybyszewskiego, Żeromskiego, Niestachowską (od zach.), Wojska Polskiego, Nad Wierzbakiem (od pfn.), rzeką Wartą (od wsch.) oraz tereny za Wartą między ulicami Św. Wincentego, Podwale i Cybińską.

⁹ Nr A274 z 1985.01.03, Al.Niepodległości – ul.Królowej Jadwigi z terenami pomiędzy ul. Kościuszki - Krakowską oraz Niedziałkowskiego, Topolową, Towarową, Skośną i torami kolejowymi.

¹⁰ Nr A 006/559/Wlkp/A z 1966.04.16 i 2007.11.23, Fort Winiary, ob. Park Cytadela z cmentarzami: parafialnym, wojskowymi i wojennymi.

oceniana jest w większości jako „stan dobry”, względnie „stan średni, zadawalający”, a jedynie w przypadku Starego Rynku w części jako „bardzo dobry stan zachowania”¹¹.

W latach kolejnych zadbano również o zabytki współczesności; wpis dawnego budynku PDT „Okrągłak” do rejestru zabytków¹² był pierwszym konkretnym działaniem zmierzającym do ochrony spuścizny modernizmu¹³.

W dalszym okresie czasu wspomniane wpisy stały się punktem wyjścia do kolejnych, tym razem planistycznych działań. Powołane w 1990 roku¹⁴ niezależne samorządowe władze zdecydowały o zachowaniu historycznej części miasta. Przyjęcie i uchwalenie w 1994 roku miejscowego ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania pozwoliło na objęcie ochroną także najbardziej wartościowych fragmentów miasta, leżących na obszarze ustanowionego później pomnika historii, jednak w sposób bardzo ogólny i bez szczegółowych wytycznych i zapisanych form ochrony¹⁵. Opracowane kolejne dokumenty planistyczne tj. „Studium uwarunkowań i kierunków rozwoju przestrzennego miasta Poznania” z 1999 roku oraz jego zmiana z 2003 roku, ustanowiły prawne ramy do objęcia szczególną ochroną najcenniejszych terenów znajdujących się w centrum miasta, kładąc jednak szczególny nacisk wyłącznie na zespół staromiejski¹⁶. W uchwalonym w 2008 roku kolejnym „Studium uwarunkowań i kierunków rozwoju przestrzennego Poznania” zapisano m.in.: „W ramach ochrony podstawowych wartości kulturowych miasta Poznania, jakimi są historyczne układy urbanistyczne (...) przyjęto wytyczne do zasad kształtowania przestrzeni miasta, które sformułowano w ustaleniach szczegółowych (...). Na powyższych obszarach należy szczególnie zadbać o: zachowanie historycznie ukształtowanych układów przestrzennych oraz otoczenia historycznych budowli i zespołów zabytkowych; przywrócenie tożsamości XIX-wiecznych dzielnic poprzez podkreślenie ich indywidualnych cech przestrzennych, wydobycie elementów

¹¹ Por. „Raport o stanie zabytków miasta Poznania”, <http://bip.poznan.pl> (30.05.2019).

¹² Powszechny Dom Towarowy "Okrągłak", wpis do rejestru zabytków nieruchomości nr 218/Wlkp/A z 2007.12.19

¹³ Poznań jako jedno z pierwszych miast w Polsce uwzględnił autorską listę wybitnych, współczesnych obiektów wskazanych do ochrony, jako wspólne opracowanie Politechniki Poznańskiej, Stowarzyszenia Architektów Polskich oraz Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków. Lista obiektów znalazła się w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania uchwalone uchwałą nr LXXII/1137/VI/2014 z 23 września 2014 r., Załącznik nr 2, pkt 4.2.4. *Dobra kultury współczesnej*, s. 69 http://www.mpu.pl/download/Ys/Studium_zal_zbiorczy_nr_2_Uwarunkowania.pdf Patrz także: Brendel H., Kodym-Kozaczko G., Klause G., Marciniak P., *Prolegomena do ochrony obiektów architektonicznych i zespołów urbanistycznych Poznania XX wieku*, Poznań 2008 oraz Marciniak P., *Ochrona dziedzictwa powojennego modernizmu na przykładzie Poznania. Sposoby ochrony i waloryzacja*, [w:] R. Hirsch, J. Sołtysik (red.), *Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni. Architektura XX wieku i jej waloryzacja w Gdyni i w Europie*, Gdynia 2017, s. 215-220 s. 216.

¹⁴ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 506).

¹⁵ Uchwała Nr X/58/II/94 Rady Miejskiej Poznania z dnia 6 grudnia 1994 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania, A.3. Środowisko kulturowe, s. 95-98.

¹⁶ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego m. Poznania z 23 listopada 1999 roku oraz jego zmiana z dnia 10 lipca 2003 roku.

krystalizujących przestrzeń, walorów dawnego zagospodarowania, elementów symbolicznych; modernizację lub wymianę małowartościowej zdekapitalizowanej lub dysharmonizującej zabudowy, przy jednoczesnym obowiązku uwzględnienia w trakcie modernizacji kontekstu historyczno – przestrzennego (...)”¹⁷.

Wymienione zapisy stały się przyczynkiem i praktyczną dyspozycją do podejmowania działań ochronnych, ze szczególnym miejscem dla miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach tych należy bowiem uwzględnić ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru oraz innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Działania te dotyczące najbardziej wartościowych, historycznych części miasta doprowadziły do uchwalenia w ostatnich latach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie Starego Miasta oraz Ostrowa Tumskiego. Niestety są to w większości fragmentaryczne opracowania, z których największe obszaro to miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "Obszar Staromiejski w Poznaniu", a także „Park Cytadela w Poznaniu”, "Rejon Ostrowa Tumskiego" w Poznaniu - część katedralna oraz "Rejon Ostrowa Tumskiego - część południowa" oraz szereg innych, mniejszych obszarowo opracowań¹⁸.

Przekształcenia i nowe inwestycje

Granice obszarowe poznańskiego pomnika historii obejmują części miasta o różnej genezie, narracji i strukturze przestrzennej. Są z jednej strony świadectwem złożonej historii miasta, ale także współcześnie funkcjonującym centralnym obszarem aglomeracji poznańskiej.

„Poznań – historyczny zespół miasta” jako pomnik historii jest miejscem dosyć szczególnym, ze względu na połączenie na jednym obszarze różnych, historycznie ukształtowanych zespołów urbanistycznych. Znajdują się tu bowiem zarówno tereny obszaru staromiejskiego z Ostrowem Tumskim i Zagórzem, ale także fragmenty XIX-wiecznej twierdzy poligonalnej, historyczny ring Stübgena czy wreszcie rozbudowane fragmenty miasta z lat 60. XX-wieku z główną ulicą Święty Marcin.

Warto zauważyć, że wyróżniony obszar jest ciągle aktywny inwestycyjnie i wpisuje się w dynamikę rozwoju ostatnich lat. Wydaje się, że jednym z najważniejszych zagadnień, poza utrzymaniem w dobrym stanie substancji materialnej, jest zachowanie spójności przestrzennej i architektonicznej oraz skali nowej zabudowy. O dynamice przemian na terenie pomnika historii „Poznań – historyczny zespół miasta” świadczy niebywały ruch inwestycyjny, który rozwinął się w ostatnich latach. Już na początku XXI wieku miały na tym obszarze miejsce najbardziej

¹⁷ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania uchwalone uchwałą nr LXXII/1137/VI/2014 z 23 września 2014 r., pkt. 4.1. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego dla obszarów objętych formą ochrony zabytków, s.17, http://www.mpu.pl/download/Ys/Studium_zal_zbiorczy_nr_2_Uwarunkowania.pdf.

¹⁸ MPZP "Obszar Staromiejski w Poznaniu", Uchwała Rady Miasta Poznania Nr XCIII/1055/III/2002 z 09.07.2002; Mppz "Rejon Ostrowa Tumskiego" w Poznaniu - część katedralna, Uchwała Rady Miasta Poznania Nr XL/595/VI/2012 z 06.11.2012; Mppz „Rejon Ostrowa Tumskiego - część południowa", Uchwała Rady Miasta Poznania Nr XI/105/VI/2011 z 17.05.2011.

spektakularne inwestycje ostatnich lat, w tym m.in. Centrum Handlowe „Stary Browar”, a także kompleks dwóch poznańskich wieżowców klasy A – Poznań Financial Centre i Andersia Tower. Na obszarze wpisanym, już po 2008 roku powstały takie inwestycje, jak zrealizowany przy ul. Stawnej hotel „Puro” będący przykładem nowoczesnej architektury inspirowanej historycznymi formami, znakomicie wpisujący się w zabudowę ulicy biurowiec „Za Bramką” czy nowoczesna w swoim wyrazie Brama Poznania - Interaktywne Centrum Historii Ostrowa Tumskiego zlokalizowane na terenie Śródkki.

Fot. 2 Widok na zespół budynków dawnego Kolegium Jezuickiego (obecnie Urząd Miejski) oraz na dalszym planie PFC, Andersia, Stary Browar, fot: CDN Media, źródło: zasoby CTK TRAKT

Fot. 3 Budynek biurowy przy ul. Za Bramką, fot. Przemysław Turlej, źródło: Ultra Architects

Dokonania - działania konserwatorskie

Obszar pomnika historii „Poznań – historyczny zespół miasta” to z jednej strony setki wartościowych, różnorodnych stylistycznie obiektów zabytkowych, a z drugiej naturalny proces narastania nowej tkanki, która musi umiejętnie, z szacunkiem wpisać się w historyczną strukturę. Właśnie nowe inwestycje i przekształcenia są chyba największą trudnością i najpoważniejszym wyzwaniem stojącym przed inwestorami, architektami oraz służbami konserwatorskimi. Pomnik historii to nie tylko historyczny układ przestrzenny, ale także widoki panoramiczne, sylweta miasta, oraz nieuchwytny klimat i wyjątkowy charakter, o którym często decydują cenne detale, np. historyczne kamienne nawierzchnie czy inne elementy wyposażenia ulic. Mimo ogromnego tempa modernizacji i przekształceń całego otoczenia zaczynają być doceniane miejsca, które mają swój indywidualny, niepowtarzalny charakter, z którymi można się utożsamiać i z których można być dumnym. Kluczowe w tym kontekście jest finansowe wsparcie miasta oraz zaangażowanie prywatnych inwestorów przy szerokiej aktywności służb konserwatorskich. Dzięki temu widoczne są zmiany w zakresie poprawy jakości przestrzeni publicznej oraz stanu zachowania zabytków. Prowadzone są działania rozpoznawcze i konserwatorskie. Ważnym elementem budowania świadomości historycznej są prowadzone od kilku lat kompleksowe badania archeologiczne prowadzone na Starym Mieście, które znacząco przyczyniają się do poszerzenia wiedzy o dziejach miasta i jego mieszkańców. Odnawia się coraz więcej budynków, i to nie tylko tych monumentalnych i najbardziej reprezentacyjnych, znajdujących się w Dzielnicy Zamkowej, gdzie wzorcowej konserwacji poddany został kompleks budynków uniwersyteckich, ale też dziesiątki zabytkowych kamienic, remontowanych wielkim wysiłkiem przez wspólnoty mieszkaniowe i prywatnych właścicieli. Jest to szczególnie widoczne na obszarze historycznych dzielnic, gdzie renowacji poddawane są nieraz całe pierzeje ulic. W ramach wieloletniego programu odnowy najcenniejszych komunalnych kamienic w centrum miasta przeprowadzono kompleksowe prace remontowo-konserwatorskie w dwóch kamienicach staromiejskich przy ul. Woźnej, secesyjnej kamienicy przy ul. Ratajczaka 45 oraz okazałej i bogato dekorowanej kamienicy przy ul. Kantaka 8/9. W podjęty w ostatnich latach kompleksowy projekt rewitalizacji ulicy Święty Marcin, wpisuje się renowacja kamienicy pod numerem 30, gdzie znajduje się kultowe Kino Muza. Corocznie udzielane są dotacje konserwatorskie z budżetu miasta, kierowane przede wszystkim do obiektów najcenniejszych, w tym do priorytetowo traktowanej grupy secesyjnych kamienic w zespole przy ul. Roosevelta oraz w centrum miasta. Dotacje trafiają także do najstarszych i najcenniejszych obiektów sakralnych na tym obszarze: kościoła św. Jana Jerozolimskiego z bogatym wystrojem malarskim, klasztoru poddominikańskiego, kościoła franciszkanów na pl. Bernardyńskim, kościoła farnego, kościoła Najświętszego Zbawiciela przy ul. Fredry. Dofinansowanie dotyczy również wielu obiektów mieszkalnych na Starym Mieście. Kompleksowym renowacjom poddane zostały kamienice przy Starym Rynku 41 i 55, kamienica przy ul. Wielkiej 21, kamienica na rogu ulic Fredry i Kościuszki, willa przy ul. Libelta. Na Starym Rynku dawny blask odzyskał budynek Muzeum Instrumentów Muzycznych. Konserwowane są cenne elementy wystroju sieni i klatek schodowych m.in. w bogato zdobionych kamienicach przy ul. Działyńskich. W wielu zabytkowych szkołach przeprowadzane są szeroko zakrojone prace renowacyjne, m.in. w zespole szkół przy ul. Cegielskiego czy w szkole podstawowej przy

ul. Garbary 40. W przestrzeni miejskiej bardzo ważną rolę odgrywają zabytkowe elementy wyposażenia ulic, które je wzbogacają i ożywiają, jak wyremontowana historyczna waga miejska w Alejach Marcinkowskiego. Sukcesywnie rewaloryzowane są zabytkowe założenia zieleni, najcenniejsze parki i skwery.

Podejmowane są działania związane z przywróceniem pierwotnego kształtu wartościowym budynkom, takim jak charakterystyczna, neorenesansowa kamienica położona przy skrzyżowaniu ulicy Kryszewicza i Ogrodowej, której przywrócono oryginalny wygląd¹⁹. Także nowy właściciel zabytkowego zespołu poszpitalnego przy ul. Szkolnej/Podgórnej, kompleksu o bardzo dużym potencjale i wyjątkowych walorach historycznych, przystąpił do kompleksowych prac modernizacyjnych i rewitalizacyjnych. Znacznie większym problemem wydają się inwestycje o charakterze historycznych pseudorekonstrukcji, z oddanym do użytku w 2016 roku poznańskim Zamkiem Królewskim na czele.

Trzeba również wspomnieć o obiektach historycznych, będących przedmiotem szczególnej troski służb konserwatorskich. Po wielu latach zaniedbań remontu doczekał się Pałac Mielżyńskich, w którym nowy właściciel rozpoczął prace renowacyjne i adaptacyjne. Wkrótce ruszy remont modernistycznego budynku przy ul. Paderewskiego 1. Na Ostrowie Tumskim trwają prace związane z remontem zabytkowej Psalterii, kompleksową konserwacją wnętrza późnogotyckiego kościoła Najświętszej Marii Panny in Summo, a w najbliższym czasie zostanie na nowo zaaranżowane jego bezpośrednie otoczenie w ramach programu „Tu się wszystko zaczęło”. W kościele św. Jana Jerozolimskiego w trakcie żmudnych badań konserwatorskich we wnętrzu odkryto bardzo cenne warstwy pierwotnego wystroju malarskiego. Wskazane przykłady są przykładem dużego zaangażowania inwestorów, ale również zdecydowanego wzrostu świadomości wartości dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców oraz inwestorów²⁰.

Fot. 4 Widok na Ostrów Tumski, na pierwszym planie Brama Poznania - Interaktywne Centrum Historii Ostrowa Tumskiego, fot: CDN Media, źródło: zasoby CTK TRAKT

¹⁹ Tzw. poznańskie „żelazko”, którego nazwa odnosi się do nowojorskiego Flatiron Building.

²⁰ W artykule wykorzystano fragmenty opracowania: Bielawska-Palczyńska J., *Pomnik historii – kamienny monument czy żywa tkanka miejska*, [w:] *Poznań Pomnik historii - Historia w Pomniku*, Poznań 2018, s.45-48.

Perspektywy

Praktyka Poznania wskazuje, że wpis na listę pomników historii nie ogranicza możliwości rozwojowych miasta. Podejmowane są kolejne działania o charakterze konserwatorskim, realizowane są jednak również nowoczesne, „promiejskie” działania inwestycyjne.

Szczególnego znaczenia nabiera projekt rewitalizacji obszaru staromiejskiego wraz obszarem głównej ulicy miasta – Święty Marcin. Zakończone w 2019 roku prace przy kompleksowej modernizacji ulicy miały na celu, poza zmianą funkcjonalności i ograniczeniu ruchu samochodowego, także zmianę wizerunku tego głównego elementu przestrzeni miejskiej. Jest także symbolicznym odejściem od pochodzącej jeszcze z czasów gomulkowski wizji głównej arterii komunikacyjnej wschód-zachód, w stronę wizji miasta zrównoważonego rozwoju przeznaczonego dla jego mieszkańców.

Planowana rewaloryzacja Placu Kolegiackiego, oprócz poprawy funkcjonalności i estetyki, przywróci pamięć nie tylko o historii tego miejsca, ale także o wyjątkowej świątyni św. Marii Magdaleny, dominującej w tym miejscu przez stulecia w przestrzeni miasta. Także planowany na lata 2020-2023 remont płyty Starego Rynku wydaje się największym współczesnym wyzwaniem w obszarze ścisłego Starego Miasta.

Ostatnio rozstrzygnięte miejskie konkursy architektoniczne (odbywające się zawsze z udziałem Miejskiego Konserwatora Zabytków) pozwalają mieć nadzieję, że nowy budynek Teatru Muzycznego w Poznaniu stanie się nową architektoniczną „ikoną” zlokalizowaną na terenie poznańskiego pomnika historii.

Ważnym przyczynkiem do praktycznych działań, jest toczący się nieprzerwanie w ostatnich latach dyskurs na temat wartości i jakości realizowanych przedsięwzięć. Pomnik historii nie jest bowiem kamiennym monumentem, ale żywą tkanką miejską, która ciągle się zmienia i przekształca²¹. Konieczne jest przy tym takie ważenie interesów, aby na najcenniejszym obszarze zachować w jak najlepszym stanie dziedzictwo kulturowe, będące skończonym i nieodnawialnym zasobem, ale także wiarygodnym świadkiem historii. Ogromnym wyzwaniem jest świadome zarządzanie tym zabytkowym obszarem oraz pogodzenie polityki planistycznej i inwestycyjnej miasta z ochroną dziedzictwa kulturowego. Pomocą w tym zakresie służą dostępne narzędzia polityki planistycznej i konserwatorskiej. Ich świadome stosowanie pozwala na skuteczną ochronę najistotniejszych wartości przestrzennych i kulturowych. Szczególnego znaczenia nabierają w tym kontekście działania służb konserwatorskich, działających w oparciu o wpisy do rejestru zabytków i precyzyjne zapisy uchwalanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wsparte finansowym zaangażowaniem władz miejskich oraz aktywnością prywatnych inwestorów.

Uznanie pomników historii za narodowe dziedzictwo powinno w większym stopniu uwzględnić finansowanie ze środków centralnych. Być może warto powrócić do pomysłu podziału środków z Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków pomiędzy miasta posiadające właśnie taki status.

²¹ Por. Bielawska-Palczyńska J., *op.cit.*, s.48.

Literatura

J. Bielawska-Pałczyńska, (2018). *Pomnik historii – kamienny monument czy żywa tkanka miejska*. [w:] M. Moszyński, M. Słomiński (red.), *Poznań Pomnik historii - Historia w Pomniku*, ss. 38-48, Poznań: Centrum Turystyki Kulturowej TRAKT.

H. Brendel, G. Kodym-Kozaczko, G. Klause, P. Marciniak (2008). *Prolegomena do ochrony obiektów architektonicznych i zespołów urbanistycznych Poznania XX wieku*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej

Kowalski W., Zalasińska K. (2011). *Prawo ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce – próba oceny i wnioski*. [w:] B. Szmygin (red.), *Systemy ochrony zabytków w Polsce – analiza, diagnoza, propozycje*, Lublin-Warszawa: Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska

Marciniak P. (2017). *Ochrona dziedzictwa powojennego modernizmu na przykładzie Poznania. Sposoby ochrony i waloryzacja*. [w:] R. Hirsch, J. Sołtysik (red.), *Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni. Architektura XX wieku i jej waloryzacja w Gdyni i w Europie*, ss. 215-220, Gdynia: Urząd Miasta Gdyni

Lista współczesnych obiektów wskazanych do ochrony, [w:] „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania”, Uchwała nr LXXII/1137/VI/2014 z 23 września 2014 r., Załącznik nr 2, pkt 4.2.4. Dobra kultury współczesnej, s. 69.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "Obszar Staromiejski w Poznaniu" (2002), Uchwała Rady Miasta Poznania Nr XCIII/1055/III/2002 z 09.07.2002.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "Rejon Ostrowa Tumskiego" w Poznaniu - część katedralna (2012), Uchwała Rady Miasta Poznania Nr XL/595/VI/2012 z 06.11.2012.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Rejon Ostrowa Tumskiego - część południowa” (2011), Uchwała Rady Miasta Poznania Nr XI/105/VI/2011 z 17.05.2011.

Plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania (1994), Uchwała Nr X/58/II/94 Rady Miejskiej Poznania z dnia 6 grudnia 1994 r.

Raport o stanie zabytków miasta Poznania, <http://bip.poznan.pl> (30.05.2019)

Rejestr zabytków nieruchomości m. Poznania i woj. Wielkopolskiego (pozycje Nr A 006/559/Wlkp/A, A195, A 225, A 231, A 239, A 274).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 listopada 2008 r. w sprawie uznania za pomnik historii "Poznań - historyczny zespół miasta" (Dz.U. 2008 nr 219 poz. 1401).

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego m. Poznania z 23 listopada 1999 roku (Uchwała Nr XXII/276/III/99 Rady Miasta Poznania z dnia 23 listopada 1999 roku) oraz jego zmiana z dnia 10 lipca 2003 roku (Uchwała Nr XXV/171/IV/2003 Rady Miasta Poznania z dnia 10 lipca 2003 roku).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 506).

